

Anayasa kavramı

Anayasa, bir devletin temel örgütleniş tarzını, organlarını bu organlar arasında ki ilişkileri ve devletle birey arasında ki ilişkilerin temel kurallarını belirleyen üstün bir kanundur.

Anayasa hukuku, anayasa ve onunla yakından ilgili diğer hukuki mevzuatı açıklayan, yorumlayan ve sistemleştiren bir hukuk bilimi dalıdır.

Anayasa hukukçusunun ilgi alanları; anayasa metni, seçim kanunları, siyasi partiler kanunu, yasama meclisi iç tüzükleri, temel hakları düzenleyen kanunlar, yargı kararları, bilimsel eserler, anayasa mahkemelerinin ve ya bu görevi gören yüksek mahkemelerin kararları.

Anayasacılık akımının doğuşu

Anayasa ve anayasacılık kavramları, yakın çağın ürünüdür. Dünyada ilk yazılı anayasa metni "Instrument of Government" (Hükümet Aracı) adlı belgedir. Bu belgenin ömrü çok kısa olmuştur. Bu günkü anlamda ilk anayasalar; 1787 ABD ve 1791 Fransa anayasalarıdır.

İlk Osmanlı-Türk anayasası 1876 yılında kabul edilen "Kanun-i Esasi"dir.

Anayasa kavramı, siyasal düşüncelerin laikleşmesi ve burjuva sınıfının yükselişiyle 18.yy'ın sonlarında ortaya çıkmıştır. Ortaçağ ve öncesinde hakim olan düşünce, devlet düzenin ilahi kökenli olduğudur. Avrupa Rönesans, Reform ve aydınlanma hareketlerinin etkisiyle var olan görüşlerini değiştirmiş ve devletin kökeninin insan ya da toplum iradesine dayandığı düşüncesi ile siyasal düşünce laikleşmiştir.

Devletin ortaya çıkmasından önce insanların bir "tabiat hali"nde yaşamaları ve hâkimiyetin fiziksel güçte olması sonucu insanlar güvensizdiler. Haklarını hayatlarını güvenceye kavuşturmak amacıyla üstün bir otorite kurmaya, diğer bir deyimle devleti yaratmaya karar vermişlerdir. Buna toplum sözleşmesi denir. Bu sözleşme ile toplum üyeleri bir kısım haklarını bu üstün otoriteye teslim etmişlerdir. Bunun karşılığında da güvenliklerini ve bir kısım haklarını koruma altına almışlardır.

Yazılı anayasa toplum sözleşmesinin biçimselleştirilmiş ve hukukileştirilmiş halidir. 18.yy. sonu ve 19.yy. demokratik devrimleri özü bakımından burjuva devrimleridir. Daha önceleri bu sınıfın iktidarda ki payı önemsizdi ve temel hakları da güvencesizdi. Mülkiyet hakları yoktu. Bu devrimlerle burjuvazi, aristokrasiyi tasfiye etmek, hükümdarlığını da ya ortadan kaldırmak ve ya onun yetkilerini sınırlandırmak suretiyle kendi hak ve hürriyetlerini güvence altına almaya çalışmışlardır. Amerikalı siyasal bilimci Barrington Moore "Burjuvazi yoksa demokrasi de olmaz." demiştir.

Anayasal devlet ve kuvvetler ayrılığı

Anayasacılık akımının tarihsel kökeninde, hükümdarların mutlak iktidarını burjuvazinin hak ve hürriyetleri lehine

sınırlandırma çabası yatar. Bunu gerçekleştirecek araç da kuvvetler ayrılığı ilkesidir. Bu ilke iki kişi tarafından savunulmuştur. İngiliz düşünür Locke ve Fransız düşünür Montesquieu.

Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre devletin, yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç iktidarı vardır.

Yasama, genel ve objektif hukuk kuralları koyar.

Yürütme, bu kuralları somut ve bireysel durumlara uygular.

Yargı, bu kuralların uygulanmasından doğan hukuki ihtilafları çözer.

Montesquieu ve onu izleyenlere göre birey hak ve hürriyetlerinin korunabilmesi ve güvence altına alınabilmesi için bu üç kuvvetin ayrı devlet organlarına verilmesi gerekir. Aynı elde toplandığı takdirde bundan istibdat yönetimi doğar. İlk anayasalarda büyük ölçüde bu teoriden etkilenmiştir.

Montesquieu ilhamını o dönemde ki İngiliz hükümet sisteminden aldığını ifade etmiştir. Yani yürütme yetkisi kralda, yasama yetkisi oy hakkına sahip olan halk sınıflarınca (esas itibarıyla burjuvazi) seçilen parlamentoda, yargı yetkisi ise bağımsız mahkemelerdedir.

Zamanla da oy verme hakkı tedricen genişletilmiş ve sonunda her vatandaşın oy kullanma hakkına sahip olduğu genel oy ilkesine ulaşmıştır.

Günümüz demokrasisi, partiler demokrasisidir. Seçimlerde çoğunluğu kazanan parti (veya partiler bloğu) doğal olarak hükümeti de oluşturduğundan bu iki organ (yasama-yürütme) çoğunluk partisi aracılığıyla birbirine bağlanmaktadır. Çağdaş parlamenter rejimler açısından bir yasama-yürütme ayrılığından değil bu iki organ arasında sıkı bir işbirliğinin varlığından bahsetmek daha doğrudur. Parlamenter rejimler, genellikle yumuşak kuvvetler ayrılığı rejimleri olarak nitelendirilir.

Başkanlık rejimlerinde yasama ve yürütme ayrılığı daha gerçek anlam taşır. Başkanlık rejiminde yürütme yetkisi başkan, yasama yetkisi meclis (ABD kongresi) tarafından kullanılır ve bunlar halk tarafından ayrı ayrı seçilir. Ne başkan kongreyi ne de kongre başkanı feshedebilir. Bu sebeple başkanlık sistemlerine sert kuvvetler ayrılığı denir.

Kabul edilen rejim (sistem) ne olursa olsun yargı bağımsızdır. Bağımsız ve tarafsız bir yargı organı mevcut olmadıkça, hukuk devletin gerçekleşmesi ve birey hak ve hürriyetlerinin korunması mümkün değildir.

Anayasası olan her devlet anayasal devlet değildir. Otoriter ve ya totaliter devletlerin birçoğunda anayasa vardır. Ancak bu anayasalar, sadece biçimseldir.

Anayasal devlet, devlet iktidarının etkin şekilde sınırlandırılmış olduğu devlettir. Bu yüzden sınırlı devlet deyimini de kullanılmaktadır.

Federalizm ve yerinden yönetim

Kuvvetler ayrılığı aynı merkezi devlet yapısının üç unsuru arasında bölüşülmesi olarak tanımlanır. Devlet iktidarını merkezi bir devletle onu oluşturan çeşitli üniteler arasında paylaşabilir.

İktidar bölüşümünün en gelişmiş şekli federalizmdir. Federal devlet, üniter devletin karşısı olarak kurulmaktadır. İki yöntemin sistemi arasında önemli farklar vardır.

- A) Üniter devlette tek anayasa, tek yasama ve yürütme ile yargı organı ülkenin tümünde tek bir örnek teşkil eder. Federal devlette ise birliği oluşturan ünitelerden her birinin kendine özgü anayasa, yasama, yürütme ve yargı organları ve kendi hukukları mevcuttur.
- B) Üniter devlette merkezi yasama organı, kural olarak yerel yönetim birimlerinin yetki ve görev alanlarının serbestçe belirleyebildiği haldedir. Federal devlette ise merkezi devlet ile federe devletler arasında ki yetki bölüşümü, federal anayasa ile düzenlenmiş olup federe devletin görev ve yetki alanları anayasal güvence altındadır.
- C) Federal devlette federe devletler, federal devlet idaresinin oluşumuna devlet olarak katılır. Federal devletlerde yasama organlarının mutlaka iki meclisi olması gerekliliği söz konusuysen üniter devletlerde böyle bir zorunluluk yoktur. Üniter devler tek meclisli ve ya iki meclisli olmaktadır.

Federalizm daha çok tarihsel ve sosyolojik şartların ürünüdür. Çağdaş demokrasilerde gözlenen eğilim, yerel demokrasi eğilimi yani yerel yönetim birimlerinin yetki ve görevlerinin genişletilmesidir.

Yazılı-yazısız ve sert-yumuşak anayasa ayrımı

Demokratik devrimlerin amacı devlet iktidarını sınırlamak olduğuna göre bunun yazılı bir belgeyle onanması ve kurumsal hale dönüşmesi gayet doğaldır. Yani yazılı bir anayasa anayasacılık akımının doğal sonucudur. Yazılı anayasası olmayan devletler çok istisnadır.

Anayasalarda ki ayrımlar, yumuşak-esnek, sert-katı ayrımlarıdır. Yumuşak anayasalar yapılması ve değiştirilmesi tamamen olağan kanunlarla aynı yöntemlere tabi olan anayasalardır. Katı anayasa ise yapılması ve değiştirilmesi, olağan kanunlardan farklı ve güçleştirilmiş yöntemlere tabii anayasalardır ve birçok çağdaş devletin kullandığı anayasalardandır.

Çağımızda hemen hemen bütün devletler sert-katı anayasa sistemini benimsemişlerdir. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, siyasal ve hukuki istikrardır. İkincisi ise anayasa değişikliklerinde yasama meclislerinin nitelikli çoğunluklarına ve diğer güçleştirici şartlara yer verilmesi, çoğunluğun mutlak ve keyfi iktidarına karşı, azınlıkta olan toplum gruplarının güvence altına alınmasıdır.

Anayasa aşırı derecede katılaştırıldığı takdirde ise sosyal değişlerin gerisinde kalmasına sebep olur. Bunun sonucunda siyasal sistem ciddi tıkanıklıklara ve çatışmalara yol açar. Çağdaş demokrasilerde anayasanın değiştirilemez hükümlerinin bulunması çok nadir görülen unsurlardandır.